

ЯКІСНА ЮРИДИЧНА ОСВІТА ТА НАДМІРНА КІЛЬКІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ВИШІВ І МЕЖІ РЕФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЯПОНІЇ

П. ХАЙН

*доктор наук з японознавства,
викладач факультету іноземних мов
Національного жіночого університету Отяномидзу
(Японія)*

Огляд професій у юридичній галузі

Правова система Японії сформована під впливом декількох основних чинників. Наприкінці 1800-х років вона запозичила в Німеччини Цивільний кодекс, у Франції — певні елементи Цивільного кодексу [1]. Однак після Другої світової війни з'явилася низка американських запозичень, наприклад, конституція і закони стосовно кримінального процесу, трудового права та корпоративного права. Останнім часом правова система Японії зазнала оновлення, зокрема змін до кодексів у таких галузях, як цивільний процес і банкрутство. Юристи (*Bengoshi*), по суті, є адвокатами. Тільки вони уповноважені представляти інших осіб у районних судах, вищих судах та у Верховному Суді. Їхній кваліфікаційний рівень автоматично дає право на юридичну практику в більшості галузей японського права. Відповідно до ст. 72 Закону про юристів («*Bengoshiho*») повноваження на представництво інтересів у суді надаються виключно юристам, зокрема юристам: загального права

(займаються юридичними питаннями широкого спектру); корпоративного права; зовнішніх і міжнародних справ; передової науки і техніки; державної політики (наприклад, фахівці у галузі трудового законодавства або із захисту прав споживачів); у кримінальних справах. При цьому існує вузьке коло юристів, які спеціалізуються на особливих питаннях, таких як опіка над дітьми, викрадення дітей або медична недбалість. В останньому випадку, наприклад, слід мати на увазі, що шанси виграти справу про медичну недбалість становлять лише 25 %. За даними статистики, з 287 справ про медичну недбалість, які розглядалися у 2011 р., лише 73 були вирішені на користь позивача, а 214 позовів було відхилено. При цьому у випадках, коли позивач виграв справу, він не завжди отримував відшкодування на повну суму позовних вимог. Слід також зазначити, що медіація й арбітраж продовжують відігравати важливу роль у врегулюванні спорів: згідно з законодавством тільки фахівці з кваліфікацією юриста (адвоката) можуть брати участь у погоджувальній процедурі або процедурі

© П. Хайн, 2017

медіації на регулярній або комерційній основі. Багато років японське суспільство не потребувало великої кількості юристів, і ця тенденція зберігається й нині. Можливо, основна причина цього полягає у тому, що японці рідко користуються послугами адвокатів, і звертаються до суду для вирішення конфліктів тільки в тих випадках, коли всі інші засоби вичерпані. Навіть у приватних компаніях існує практика, коли в більшості випадків співробітники без юридичної кваліфікації виконують функції, подібні до функцій юриста. Незважаючи на те, що уряд вирішив збільшити кількість юристів шляхом збільшення показника успішного складання щорічного національного кваліфікаційного іспиту на право адвокатської діяльності, це не супроводжувалося відповідним зростанням попиту. Загальне розуміння полягає у тому, що професія юриста значною мірою є професією практика. Однак традиційна юридична освіта на рівні бакалаврату була занадто зосереджена на тлумаченні чинних законів, переважно тому, що викладачами були вчені не-юристи. Ця тенденція також продовжується у юридичних навчальних закладах на рівні магістратури, де студенти зорієнтовані на підготовку до національного кваліфікаційного іспиту на право адвокатської діяльності, для якого тлумачення існуючих законів є ключовою вимогою. В ідеалі, юридична освіта мала б включати більш широкий спектр поглядів і підходів, які дали б змогу студентам вибудувати зв'язок із реальним суспільством, зокрема одержати більше можливостей влаштуватися юристами-стажерами в різні установи.

Окрім кваліфікації юриста, існує низка інших юридичних кваліфікацій, для яких потрібне підтвердження від уряду і ліцензія. Загалом у Японії існує чотири категорії правників, які не є власне юристами: судовий фахівець-правник, адміністративний фахівець-правник, а також патентний повірений

і податковий бухгалтер. «*Shiho-Shoshi*» — це судові фахівці-правники, уповноважені представляти інтереси своїх клієнтів у справах про реєстрацію нерухомості, комерційну реєстрацію, а також здійснювати підготовку судових документів і подавати документи в бюро з юридичних питань. Вони також можуть представляти інтереси клієнтів у судах спрощеної юрисдикції, в арбітражних провадженнях і процедурах медіації, але не мають повноважень працювати в районних судах або у вищих судових інстанціях. «*Gyosei-Shosi*» — це адміністративні фахівці-правники, які готують подання до державних установ та інші документи, що стосуються прав, обов'язків і доказів фактів з метою отримання компенсації, на вимогу інших осіб. Вони не мають повноважень надавати юридичні консультації, а можуть тільки займатися підготовкою документів. «*Benrishi*» — це патентні повірені, уповноважені на практику в галузі права інтелектуальної власності. Вони зазвичай представляють клієнтів в адміністративних провадженнях і в позасудових переговорах із приводу прав інтелектуальної власності. Нарешті, «*Zeirishi*» — це сертифіковані податкові бухгалтери, які представляють своїх клієнтів при поданні податкових декларацій та у позасудових переговорах із питань оподаткування. У 2014 р. нараховувалося 30 000 юристів; 21 000 судових фахівців-правників; 45 000 адміністративних фахівців-правників і понад 70 000 податкових бухгалтерів, одночасно тільки 1 921 суддя; 1 000 помічників суддів та 806 суддів у судах спрощеного судочинства. Цікаво зазначити, що лише чотири громадяни Японії працюють на посадах суддів міжнародних судів, таких як Міжнародний Суд або Міжнародний кримінальний суд. Крім цього, налічувалося близько 1 800 прокурорів і 900 помічників прокурорів. Як судді, так і прокурори належать до національної бюрократичної еліти краї-

ни й обіймають високі державні номенклатурні посади. Крім того, юристи часто працюють незалежно від уряду. Таким чином, більшість студентів, що вивчали право тільки на рівні бакалаврату, стануть звичайними офісними працівниками в національних і місцевих урядах, у приватних компаніях або фондах [2, 210]. Крім того, в останні декілька років кількість нових цивільних позовів до районних судів тримається на рівні приблизно 90 000 справ. Це означає, що місцевий ринок юристів перенасичений, і конкуренція за нових клієнтів зростатиме.

Наукові ступені в галузі права

У Японії багато випускників за чотири роки отримують ступінь бакалавра права (*LL.B.*) і вирішують працювати у звичайних, неюридичних професіях. Це переважно пояснюється двома причинами: порівняно з західними системами, вважається, що в Японії складніше скласти національний кваліфікаційний іспит на право адвокатської діяльності, який є «перепусткою» у професію адвоката, судді або прокурора. Для складання цього іспиту потрібно багато коштів і часу. Навіть для того, щоб подати заявку на складання національного іспиту, маючи ступінь бакалавра права, необхідно пройти навчання у юридичному виші за магістерською програмою або скласти попередній кваліфікаційний іспит на адвоката.

Ступінь *LL.M.* («Магістр права») — це ступінь у галузі права вищого рівня, яка допомагає підготувати студентів у напрямках юридичної спеціалізації. Навчальні програми часто поєднують наукові дослідження, курсові та дипломні роботи, дисертації. Зазвичай для закінчення програми *LL.M.* потрібно від одного до двох років. У квітні 2017 р. юридичний факультет Університету Кейо впровадив магістратуру, яка готує фахівців для міжнародної

юридичної практики. Для юридичної освіти Японії цей курс професійної підготовки, після закінчення якого видається диплом магістра, з викладанням англійською мовою, є першим у своєму роді. Університети також пропонують курс підготовки на отримання ступеня «Доктор юридичних наук» — *J.D. (Juris Doctor)*, який зазвичай триває три роки. Крім того, особи, що вже мають певну юридичну освіту (переважно на рівні бакалаврату юридичних наук), можуть пройти дворічну програму навчання. Така програма є професійно зорієнтованою, але не забезпечує підготовку на достатньому рівні для отримання ліцензії практикуючого адвоката. Так само як у США, ступінь *J.D.* вважається професійною, але є окремою від академічної системи магістерських і докторських ступенів.

Юридична освіта до та після 2004 р.

До впровадження системи вищої юридичної освіти в 2004 р. юридична освіта ґрунтувалася скоріше на іспитах, аніж на принципах формальної освіти. Практикуючим адвокатом можна було стати тільки після складання національного кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, після чого необхідно було пройти підготовку протягом вісімнадцяти місяців в Інституті юридичної освіти та наукових досліджень. Раніше кваліфікаційний адвокатський іспит в Японії, який кожен бажаючий міг скласти необмежену кількість разів, мав надзвичайно низький показник успішності — приблизно 2 %. За такого низького показника майже всім особам, котрі його складали, доводилося робити це декілька разів. Бажаючі мали можливість підготуватися до іспиту спеціалізованих школах інтенсивної підготовки, і послуги таких шкіл користуються попитом і нині. Після складання іспиту на кваліфікацію адвоката майбутні адвокати мали пройти підготовку

протягом шістнадцяти місяців у державному Інституті юридичної освіти та наукових досліджень. Упродовж навчання основна увага традиційно приділялася судовій практиці, при цьому не здійснювалося фактично жодної підготовки з інших аспектів юридичної практики, наприклад, зі складання договорів, юридичних досліджень. За цей період найбільш здібним учням пропонувалося стати професійними судьями або прокурорами.

У 2001 р. рада уряду надала рекомендацію про запровадження у країні системи юридичної освіти на зразок тієї, що існує в США [2, 214]. Це мало збільшити кількість фахівців-юристів, прокурорів і суддів до 50 000 до 2018 р. проти 20 000 на той час. Нині у Японії запроваджена система юридичної освіти, за якої формальною вимогою для складання іспиту на отримання кваліфікації адвоката є наявність ступеня магістра – на зразок *J.D.* у США. Як і раніше, юридична освіта надається і на рівні бакалавра, але особи, які мають намір стати судьями, прокурорами та адвокатами, повинні пройти підготовку у вищому навчальному юридичному закладі. У 2004 р. Парламент Японії ухвалив закон, який дозволив відкривати вищі навчальні заклади, що надають освіту на рівні магістра юридичних наук. У 2006 р. було вперше впроваджено вимогу про наявність вищої юридичної освіти як передумови для складання саме кваліфікаційного адвокатського іспиту. Раніше, хоча й не існувало вимог щодо наявності певного освітнього рівня, більшість осіб, які склали іспит, мали ступінь бакалавра, здобутий в елітних університетах, таких як Токійський університет. Із впровадженням нової системи юридичної освіти оновлень зазнав і кваліфікаційний іспит для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, показник успішного складання якого вже становив 30–40 % і при цьому був обмежений кількісною квотою. Незважаючи

на набагато вищий показник успішного складання цього іспиту в його оновленому варіанті, через квоти близько половини випускників вищих юридичних навчальних закладів Японії ніколи не отримають допуску до юридичної практики. Крім того, ця система викликала появу нової несправедливості у зв'язку з впровадженням попереднього кваліфікаційного тесту. Останній призначався для осіб, які через фінансове становище не можуть навчатися у юридичних вишах, але все ж таки хочуть стати юристами. Проте критики стверджують, що тест використовується тільки як прискорений спосіб складання кваліфікаційного адвокатського іспиту, особливо серед випускників юридичних факультетів [3]. Цікаво, що показник складання кваліфікаційного іспиту є набагато вищим серед осіб, котрі пройшли попередній тест, порівняно з середнім показником для випускників юридичних вишів (див. Таблицю 1).

Як видно з Таблиці 1, у 2013 р. показник складання попереднього тесту становив 72 %. Нарешті, нова система також скоротила термін стажування в Інституті юридичної освіти та наукових досліджень. З моменту впровадження реформ у країні відкрилися десятки нових юридичних навчальних закладів, які пропонують трирічну програму навчання. Починаючи з 2004 р., майбутні юристи-випускники мали пройти курс навчання у юридичному виші ще два або три роки, перш ніж подавати заявку на кваліфікаційний адвокатський іспит.

Проте кількість юристів кожен рік зростала з 500 до 2 000 [5, 44]. Однак нині випускники юридичних вишів мають тільки три шанси скласти тест протягом п'ятирічного періоду. Якщо всі три спроби виявляться неуспішними, доведеться або повернутися в юридичний вищий навчальний заклад, або змінити свої кар'єрні плани. Юридичним навчальним закладам доводиться стикатися із жорсткими реаліями надмірного

Таблиця 1

**Кількість осіб, які склали кваліфікаційний іспит
для набуття права на заняття адвокатською діяльністю
у 2013 р.¹**

Юридичний виш	Кількість осіб, що склали іспит	Кількість осіб, що склали іспит	Показник складання іспиту
Університет Кейо	354	201	57 %
Токійський університет	357	197	55 %
Університет Васеда	479	184	38 %
Університет Чуо	442	177	40 %
Киотський університет	246	129	52%
Показник складання попереднього іспиту	167	120	72 %
Університет Хітоцубасі	123	67	54 %
Університет Мейдзі	354	65	18 %
Осакський університет	140	51	36 %
Університет Хоккайдо	150	50	33 %
Університет Кобе	125	46	37 %
Софійський університет	174	46	26 %
Університет Досіє	190	42	22 %
Нагойський університет	120	40	33 %
Університет Рітсумейкан	242	40	17 %
Університет Кюсю	162	39	24 %
Токійський столичний університет	96	39	41 %
Університет Тохоку	173	39	23 %
Університет міста Осака	106	35	33 %
Університет Кансей Гакуїн	163	34	21 %
Університет Хосей	143	30	21 %
Тібський університет	65	24	37 %
Університет Сока	88	22	25 %
Університет Кансай	135	19	14 %
Університет міста Хіросіма	101	19	19 %

державного регулювання: з 74 нових юридичних вишів, які відкрилися після впровадження реформи, 23 — припинили прийом нових студентів, й очікується, що багато з них взагалі закриються після того, як нинішні студенти завершать навчання. Згідно з останніми тенденціями кількість нових зарахованих студентів юридичних вишів поступово знижується із кожним роком, починаючи з 2004 р., з 5 590 до 2 272 в 2014 р. [5, 39].

Майбутнє юридичної освіти

Нами розглянуто плюси і мінуси реформи юридичної освіти в Японії.

З позитивних моментів відзначено значне зростання кількості осіб, котрі успішно склали національний кваліфікаційний іспит для набуття права на заняття адвокатською діяльністю (з 500 до 2 000 осіб). Крім того, вказані негативні аспекти, такі як надмірне бюрократичне регулювання, у межах якого встановлені кількісні показники складання іспиту, квотні ліміти на кількість осіб, що можуть успішно скласти іспит, а також існує вплив на фінансову діяльність юридичних вищих навчальних закладів шляхом виділення державного фінансування і субсидій

¹ Дані взяті з джерела: [4].

[6, 428]. Більшість науковців дотримуються думки, що нинішня система потребує змін із метою забезпечення високої якості освіти для юристів. У клопотанні від 2005 р. професори іноземного права Японії просили вжити заходів для збільшення показника складання національного кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю [7, 53]. Нині цієї мети, безсумнівно, досягнуто, але на тлі зменшення кількості студентів юридичних вишів, відсутності позитивних тенденцій щодо кількості судових

позовів, яка «зависла» на рівні 90 000 цивільних справ на рік, а також з урахуванням великої кількості практикуючих юристів (близько 200 000 осіб, зокрема фахівців, які не є юристами), вбачається доцільним поставити запитання: «Чи збільшення показника складання кваліфікаційного іспиту саме собою допоможе гарантувати і забезпечити належну професійну кваліфікацію та вирішити проблеми з працевлаштуванням усіх охочих представників юридичної професії в Японії?». Запитання лишається без відповіді.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Matsui S.* Turbulence Ahead: The Future of Law Schools in Japan // *Journal of Legal Education / S. Matsui.* — 2012. — Vol. 62. — № 1. — Pp. 3–31.
2. *Yoshida K.* Legal Education Reforms in Japan: Background, Rationale, and the Goals to Be Achieved // *Wisconsin International Law Journal.* — 2006. — Vol. 24. — Pp. 209–222.
3. *Watson A.* Changes in Japanese Legal Education / A. Watson // *Journal of Japanese Law.* — 2016. — Vol. 21. — № 41. — Pp. 1–54.
4. *Number of Bar Examination Passers in Japan, By Law School* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nbakki.hatenablog.com/entry/2014/07/24/130849>
5. *Tanaka M.* Japanese Law Schools in Crisis: A Study on the Employability of Law School Graduates / M. Tanaka // *Asian Journal of Legal Education.* — 2015. — Vol. 3. — № 1. — Pp. 38–54.
6. *Foote D. H.* The Trials and Tribulations of Japan's Legal Education Reforms / D. H. Foote // *Hastings International & Comparative Legal Review.* — 2013. — Vol. 36. — Pp. 369–442.
7. *Omura M.* Japan's New Legal Education System: Towards International Legal Education? / M. Omura, S. Osanai, M. Smith // *Zeitschrift fuer Japanisches Recht.* — 2005. — Vol. 20. — Pp. 39–54.

Хайн П. Якісна юридична освіта та надмірна кількість випускників юридичних вишів і межі реформи юридичної освіти в Японії

Анотація. У більшості західних країн система юридичної освіти є уніфікованою, натомість у Японії стати професіоналом в юридичній галузі можна різними способами і на підставі різної кваліфікації. Юристи, судді та прокурори становлять лише незначну частку від загальної кількості фахівців-правників. Таким чином, багато юристів, які отримали академічну підготовку, працюють не як юристи, а на посадах, що відповідають кваліфікації середнього юридичного персоналу. На цьому тлі в 2004 р. Японія впровадила систему юридичної освіти за прикладом американської системи з метою збільшення кількості юристів, повноцінно підготованих за західними стандартами. Як стверджується у статті, ситуація з реформуванням юридичної освіти виглядає таким чином: основний акцент зроблений на досягненні кількісних показників, без урахування ширшого кола освітніх і професійних потреб та невідповідності між попитом і пропозицією, при цьому недосить гарні перспективи працевлаштування на тлі високих витрат на освіту лягають на плечі самих студентів і потенційних кандидатів на посади.

Ключові слова: Японія, національний кваліфікаційний іспит для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, нові навчальні заклади з підготовки юристів, юрист, інші юридичні кваліфікаційні рівні та професії.

Хайн П. Качественное юридическое образование и избыточное количество выпускников юридических вузов и границы реформы юридического образования в Японии

Аннотация. В большинстве западных стран система юридического образования является унифицированной, зато в Японии стать профессионалом в юридической области можно различными способами и на основании различной квалификации. Юристы, судьи и прокуроры составляют лишь незначительную долю от общего количества специалистов-юристов. Таким образом, многие юристы, которые получили академическую подготовку, работают не как юристы, а на должностях, соответствующих квалификации среднего юридического персонала. На этом фоне в 2004 г. Япония внедрила систему юридического образования по примеру американской системы с целью увеличения количества юристов, полноценно подготовленных по западным стандартам. Как утвер-

ждається в статті, ситуація з реформуванням юридичного освіти виглядає наступним чином: основний акцент зроблено на досягненні кількісних показників, без урахування широкого кола освітніх і професійних потреб і невідповідності між попитом і пропозицією, при цьому недостатньо хороші перспективи зайнятості на фоні високих витрат на освіту лягають на плечі самих студентів і потенційних кандидатів на посади.

Ключові слова: Японія, національний кваліфікаційний іспит для отримання права на заняття адвокатською діяльністю, нові навчальні заклади з підготовки юристів, юрист, інші юридичні кваліфікаційні рівні і професії.

Hain P. Qualitative Legal Education and Excessive Number of Graduates of Law Colleges and Borders of Legal Education Reform in Japan

Annotation. While most Western countries have a uniform system of legal education, in Japan, membership in the legal profession can be achieved through different ways and qualifications. Lawyers, judges and prosecutors form only a very small part of the legal profession. Thus, many of the academically trained legal professionals are employed in para-legal jobs as non-lawyers. Against this backdrop Japan introduced in 2004 the U.S. style law school system to boost the number of fully fledged Western style lawyers. This article argues that the achievement of numerical targets seems to have been at the forefront of legal education reforms without giving regard to the wider educational and professional needs and the discrepancy between offer and demand with students and prospective candidates having to shoulder the high cost for education against a backdrop of dim employment prospects.

Key words: Japan, national bar exam, new law schools, lawyer and other legal qualifications and professions.